

Djetinjstvo u ruskoj književnosti: na razmeđu dvaju mitova

Džaja, Marta

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:569768>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

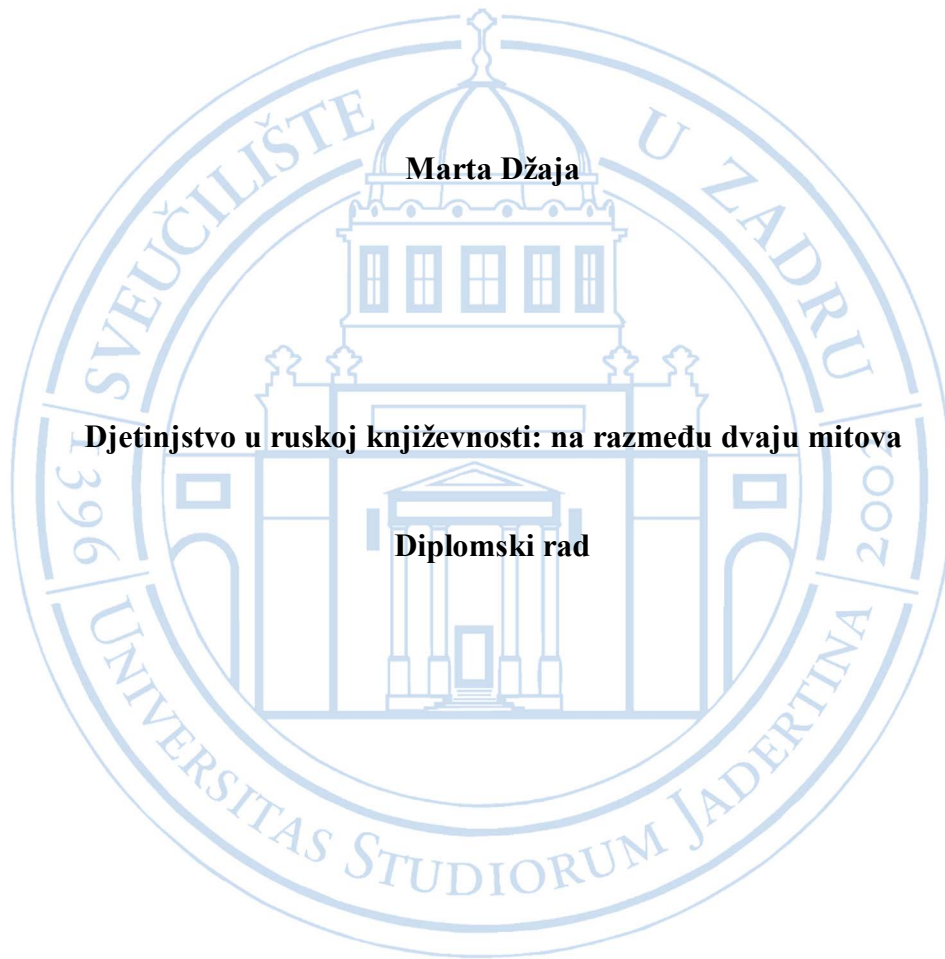
[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za ruski jezik i književnost

Diplomski sveučilišni studij ruskog jezika i književnosti (dvopredmetni)

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru
Odjel za ruski jezik i književnost
Diplomski sveučilišni studij ruskog jezika i književnosti (dvopredmetni)

Djetinjstvo u ruskoj književnosti: na razmeđu dvaju mitova

Diplomski rad

Studentica:
Marta Džaja

Mentorica:
doc. dr. sc. Adrijana Vidić

Zadar, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Marta Džaja**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Djetinjstvo u ruskoj književnosti: na razmeđu dvaju mitova** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 28. listopada 2019.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Društvo i književnost na prijelazu 19. u 20. stoljeće	2
2.1. Pojava djetinjstva u književnosti	6
2.2. Autobiografski diskurs djetinjstva	7
2.3. Mitologiziranje djetinjstva: od Tolstoja do Gorkog	9
3. V. G. Koroljenko i nove tendencije u književnosti	13
3.1. Analiza pripovijetke „Djeca podzemlja“	15
4. Zaključak	21
5. Bibliografija.....	23

1. Uvod

Ovaj rad bavi se tematikom djetinjstva u Rusiji na prijelazu 19. u 20. stoljeće. Polazeći od društvene i političke situacije druge polovine 19. stoljeća, usmjeravamo se prema književnosti i postavljamo pitanje gdje je u tom kontekstu dijete i kakva su djetinjstva u ruskoj književnosti. Fokus je postavljen na dva važna književna teksta o djetinjstvu u Rusiji koje shvaćamo kao prijelomne trenutke za percepciju djetinjstva, a okosnicu rada čini analiza pripovijetke nastale na razmeđu tih dvaju tekstova, koji su s vremenom dosegli razine mita. S jedne je strane mit o sretnom djetinjstvu čije je temelje postavio Lav Nikolajevič Tolstoj prvim dijelom trilogije *Djetinjstvo* (*Detstvo*, 1852.), *Dječastvo* (*Otročestvo*, 1854.), *Mladost* (*Junost'*, 1857.), a s druge mit o nesretnom djetinjstvu koji izrasta iz trilogije Maksima Gorkog *Djetinjstvo* (*Detstvo*, 1913.), *Među tuđim ljudima* (*V ljudjah*, 1915.), *Moji univerziteti* (*Moi universitety*, 1923.), čiji prvi dio Andrew Baruch Wachtel naziva – antidjetinjstvo (*anti-Childhood*, 131).¹ Između godine u kojoj rusko dijete u književnosti prestaje biti nijemo i godine u kojoj će se tada već ukorijenjeni mit o sretnom djetinjstvu suočiti s potpuno različitim prikazom djetinjstva prolazi šezdeset godina. Analiza pripovijetke „Djeca podzemlja“ („Deti podzemel'ja, 1886.) Vladimira Galaktionoviča Koroljenka bit će pokušaj da se potvrdi pretpostavka kako, uzimajući u obzir brojne sličnosti među tekstovima Gorkog i Koroljenka, možemo tvrditi da ta dva teksta zajedno funkcioniraju kao cjelina – odnosno, kako se i djetinjstva djece iz Koroljenkovljeve pripovijetke mogu smatrati antidjetinjstvima, budući da se u njima daju raspoznati gotovo sve sastavnice koje čine mit o nesretnom djetinjstvu. Iz toga proizlazi pitanje: zašto roman Gorkog slovi kao alternativni mit Tolstojevu mitu o sretnom djetinjstvu, ukoliko se u ruskoj književnosti i ranije pojavio lik nesretnog djeteta?

Nakon uvoda u društveno-političku situaciju u zemlji u promatranom periodu, utvrđuju se karakteristike sretnog djetinjstva u Rusiji, to jest, ono što čini mit o sretnom djetinjstvu, i utvrđuju mogući obrisi procesa zbog kojeg je prvi dio Tolstojeve trilogije dosegao razinu mita. Nadalje, zanima nas koji su glavni motivi kojima se opisuje nesretno djetinjstvo, to jest

¹ Svi prijevodi s engleskog i ruskog jezika su vlastiti osim ako u bibliografiji nije drugačije naznačeno.

o kojim je oprečnostima u odnosu na mit o sretnom djetinjstvu riječ, da bismo ih potom izdvojili i pokušali detektirati u „Djeci podzemlja“.

2. Društvo i književnost na prijelazu 19. u 20. stoljeće

Period druge polovine 19. i početka 20. stoljeća podložan je raznim vrstama analiza jer se radi o prijelomnom razdoblju, kako u politici, tako i u umjetnosti i književnosti. No, zašto je u slučaju Rusije u tom periodu osobito zanimljivo promatrati promjene u društvu kroz prizmu djetinjstva? Budući da govorimo o razdoblju u kojemu se u Rusiji mijenjaju društveni poredak i cjelokupna društvena strukturna organizacija, za očekivati je da će se u takvim kriznim trenucima i u moralnom poretku pojaviti neka nova mjerila ili da će se javiti potreba za drugačijim moralnim kriterijima. Upravo tada se sve više počinje obraćati pozornost na položaj djeteta u društvu, čemu svakako pridonosi i stvaranje senzibiliteta i prostora za dječji glas u književnosti. Catriona Kelly u svojoj studiji o odrastanju djece u Rusiji o ovome periodu piše:

U kasnom 19. stoljeću i početkom 20. stoljeća dogodile su se ključne promjene u stavu prema djeci. Kako su se razvijala nova znanstvena polja istraživanja, poput dječje psihologije, i kako su ruski stručnjaci, od učitelja preko odvjetnika do liječnika, osvještavali što se radilo u inozemstvu, kritički pogled na status quo u Ruskom Carstvu se sve više intenzivirao. Počelo se inzistirati na reformama u zakonima, školskim programima, metodama poučavanja i odgoju uopće. (60)

Koncepcija djetinjstva mijenjala se kroz stoljeća i razlikovala u različitim kulturnim kontekstima jer „djetinjstvo je izum odraslih, odraz njihovih potreba i strahova. Kroz povijest, djecu se slavilo, štitalo, ignoriralo, preziralo, ovisno o pretpostavkama odraslih“ (Walkerdine 2009, 64). Polazeći od potpune nevidljivosti kroz 19. stoljeće percepcija djetinjstva postepeno zauzima sve važnije mjesto u ruskom sociokulturnom kontekstu, a prikazi djetinjstva postaju nositelji snažnih političkih poruka i ideoloških konotacija. Gorki za formu izraza, baš poput Tolstoja, odabire formu pseudoautobiografije, pri čemu svaki šalje potpuno različitu ideološku poruku. „Ideologija plemićkih autobiografija je konzervativno-patrijarhalna“, pa za razliku od takvih autobiografija, kakva je i Tolstojeva pseudoautobiografija, Gorki izražava „marksističku nenaklonjenost idiotizmu ruralnog života i upadljivo favorizira gradski proletarijat“ (Wachtel 140-141). Drugim riječima, nasuprot idiličnom prikazu odrastanja u sigurnosti doma i harmoničnim obiteljskim uvjetima na plemićkom imanju, Gorki u središte

pozornosti stavlja dijete koje je prepušteno samo sebi u društvenom kaosu suvremenosti, odnosno u društvu bez potrebnih mehanizama zaštite, i upoznaje nas s djetetom lišenim djetinjstva. Dakako, u onom smislu u kojemu djetinjstvo promišljamo kao jedinstven model koji ne predstavlja sliku stvarnosti, već odraz nečije stvarnosti koja onda procesom kanoniziranja postaje danošću i gotovo definicijom, a utoliko izostanak takvoga djetinjstva znači lišenost djetinjstva uopće. Stavljajući u fokus dijete koje u tadašnjem sistemu strada, Gorki jasno kritizira tadašnje društvo i svejednako izražava nadu u drugačiju organizaciju društva, odnosno socijalističko uređenje (131). Imamo li na umu da je njegovo *Djetinjstvo* objavljeno 1913. godine, uočavamo kako se radi o vremenu neposredno prije revolucije 1917. godine koja će označiti kraj Ruskog Carstva i nastanak socijalističkog društva – SSSR-a. Govorimo, dakle, o prijelomnim trenucima ruske povijesti.

Klasna struktura Rusije sve do 19. stoljeća sastoji se od dva dijela, odnosno čine ju dvije klase: „plemstvo, koji čini 2 % populacije, i seljaštvo, koje do 1890-ih godina čini približno 95 % populacije“ (Malia 59). Preostali, brojčano neznačajan dio stanovništva činili su kler i trgovački sloj. U feudalnom uređenju Ruskog Carstva seljaštvo i kmetstvo postaje sve nezadovoljnije društvenim uređenjem, a sredinom 19. stoljeća iz plemstva se postepeno izdvaja poseban sloj – ruska inteligencija, koja će, uz bunt seljaštva, predstavljati prijetnju opstanku dotadašnjeg sistema. Malia ističe kako je još „od vremena Petra Velikoga jedan od glavnih načina na koje je ruska država modernizirala društvo bila izgradnja obrazovnog sustava“, pri čemu je otvaranje obrazovnih ustanova također imalo svrhu učvršćivanja moći države (59). Međutim, u 19. je stoljeću upravo obrazovanje izronilo novu skupinu ljudi koja će izmijeniti tijek povijesti. Malia podsjeća kako je to bilo vrijeme formiranja „male obrazovane elite, pretežito iz redova plemstva, koja je počela zahtijevati prava političke participacije i osobne slobode koje je isticao suvremeni zapadnjački liberalizam“ (59). Aleksandar Flaker piše kako se neposredno nakon kompromisne reforme 1861. godine, „koja je, ukinuvši kmetstvo, očuvala velik dio vlastelinskih privilegija i otvorila nova pitanja“, sve intenzivnije razvijala svijest ruske demokratske inteligencije (76). Inteligencija se u osnovi dijeli na dvije struje, zapadnjake koji smatraju da je „Rusiji, unatoč Nikolaju, suđeno da se ponovno vrati na europski put ustavne slobode“ i slavenofile koji su „inzistirali da se razvoj Rusije temelji na patrijarhalnim i društvenim zasadama koje počivaju na domaćoj tradiciji“ (Malia 59-60). Društvena klima se mijenja i „na ruskim su se sveučilištima pojavili studenti iz pučkih slojeva (*raznočinci*), koji su sve otvorenije iznosili kritiku feudalizma, birokratsko-policijskog reda i plemićke kulture, i sve jasnije isticali ideale 'narodne' – seljačke

revolucije“ (Flaker 1986, 76). Uskoro će se na tim temeljima pojaviti ideja narodnjaštva (*narodničestvo*).

Da bi se razumjele nove tendencije u književnosti potrebno je razumjeti ovu snažnu ideju u čijem je korijenu ležala vjera u promjene utemeljene na etici. Kako ističu Žukockij i Furman, ta je vjera bila osobina cjelokupne ruske kulture 19. stoljeća što se reflektira u postojanom „interesu ruske inteligencije za društvenu problematiku u njezinu etičkom svjetlu“ (156). Nacionalna samospoznaja potaknuta opasnošću koju je za Rusiju predstavljao Napoleon stavila je pred vodeće umove pitanje o smjeru u kojem Rusija i njezina kultura trebaju ići, a narodnjaštvo se pojavilo kao treća opcija nakon slavenofilstva i zapadnjaštva. Nije stavljalo naglasak isključivo na vlastitu daleku povijest ili isključivo na tuđu sadašnjicu kao druge dvije opcije, već je kombiniralo najbolje od njih u paradigmi „potrage za drugačijim putem u budućnost, onim koji bi mimoišao ili umekšao kapitalizam“ (157). U činjenici da je Rusija u povijesnom i kulturnom smislu kaskala za Zapadom vidjeli su njezinu prednost (173), a nije ih

zadovoljavala ontologija podjele između pojedinca i društva, društva i kulture na zatvorene, neprobojne, međusobno otuđene sfere. Formiranje društvenog ideala kod narodnjaka bilo je povezano s predodžbom o napretku kao usavršavanju društvenih odnosa i s tim povezanim razvojem pojedinca. Društveni ideal se gradio oko ideje stvaranja socijalno pravednog društva i vizije posebnog puta Rusije. Upravo je Rusija trebala postati predvodnica transformacije cjelokupnog čovječanstva s ciljem izgradnje savršenog ljudskog življenja po zakonima pravednosti, bratstva i poštivanja pojedinca. Kulturni je ideal neodvojiv od društvenog. Njegova je zadaća odraz stvarnosti u umjetnosti i promicanje humanističkih ideja i praksi. Cilj je kulture da društveno služi pojedincu. Na takav se način u njedrima narodnjaštva stvorila postojana kulturološka koncepcija orijentirana na društvo i na pojedinca koja je pronikla u sve pore ruske kulture. (Žukockij i Furman 168)

Razvoj narodnjaštva kao „fenomena ruske filozofije i kulture druge polovine 19. i početka 20. stoljeća“ bio je proporcionalno vezan uz „stupanj društvene samospoznaje ruske inteligencije“, odnosno njezine svijesti o vlastitoj ulozi u oslobođenju naroda od sužanjstva. Narodnjačka misao, dakle, počiva na „koncepciji poistovjećenja etičkog, kulturnog i društvenog ideala“ te briše granice između pojedinca, kulture i društva, čime se razlikuje od

konzervativne i liberalne misli za koje „pojedinaac i društvo tvore ontološke suprotstavljene krajnosti, dakle nose u sebi nerješiv antagonizam“ (175-176).

Uz nove političke opcije i promjenu društvene klime mijenjaju se i uloga i svrha književnosti. Period kojim se bavimo obuhvaća vrijeme između 1852. i 1913., a kako su u središtu Koroljenko i njegova pripovijetka, u fokusu je period osamdesetih godina. Flaker piše kako ovaj period karakterizira težnja „prema ideologizaciji književnosti i prema opisivanju društvene zbilje grada i sela“, kao i „ukazivanja na bijedu seljaštva, a zatim i radništva“ (96). Autor nadalje napominje kako se uz „utjecajnu skupinu mislilaca i književnih kritičara radikalno-demokratske orijentacije razvijala i književnost jednakih tendencija, koja je dakako narušavala stilsku formaciju realizma time što je njezinu društveno-analitičku funkciju dopunjavala izrazitom tendencioznošću koja se manifestirala čas u satiričkoj hiperbolizaciji društvenih poroka, čas u izboru teme i rasporedu karaktera koji je odgovarao piščevu naziranju na društvena zbivanja u Rusiji“ (77). Dakle, govorimo o periodu u kojemu se već odvija dezintegracija realizma, a književnost, koja nastaje u trenutku kada narodnjačka ideja daje novu koncepciju društva – takvu koja promiče novu ulogu kulture i umjetnosti, orijentira se i na društvo i na pojedinca te se okreće humanizmu – izranja teme s društvenog dna, s ciljem da se nepravde dokinu i da se dogode promjene. Narodnjaštvo predstavlja uporište mnogim piscima toga vremena koji u književnosti vide društveno-kritičku snagu za promjene, među kojima je svakako prozaik V. G. Koroljenko.

Nije slučajno da upravo u tom trenutku izgubljenosti i traženja djetinjstvo dobiva novu ulogu – djetinjstvo u uzdrmanoj Rusiji na neki način postaje novim kriterijem moralnog i društvenog zdravlja društva. Kelly navodi do kojih sve promjena dolazi u doživljaju djetinjstva te objašnjava vezu tih promjena i novih tendencija u umjetnosti i književnosti:

Bilo da su slavili djetinjstvo ili ga tretirali s ironijom, svi su ti umjetnici i pisci prepoznali važnost tog životnog perioda kao temu. Nije postojala nijedna veća figura u ovome razdoblju, koja nije u nekom trenutku svoje karijere adresirala djetinjstvo kao predmet, bilo u osobnom smislu (kroz autobiografiju) ili kao referencu na društvo u širem smislu. (60)

U problematiziranju djetinjstva u Rusiji autorica adresira razne tipove djece koji su karakteristični za određeni vremenski period. Istražujući položaj i ulogu djece i djetinjstva polazi od 1890. i zaustavlja se na 1917. godini, te u prvi plan stavlja smjenu percepcije djetinjstva ili promjenu u stavu prema djeci u privatnoj i javnoj domeni, u umjetničkom i

političkom diskursu, riječju u društvu uopće. Djecu tog razdoblja naziva „slobodnim duhovima i čudima“ (*free spirits and prodigies*), a citat koji odabire za uvod jasno sumira tadašnje stavove društva o djetinjstvu i novo viđenje: „Društvo u kojemu nema ljubavi za djecu, gdje nedostaje interesa za živote naših malih susjeda – takvo je društvo još uvijek vrlo sirovo, slijepo i samodovoljno i neće se pomaknuti ni korak naprijed još jako dugo“ (25). Iz te se tvrdnje može iščitati veza između shvaćanja djeteta i mogućnosti napretka, to jest odnos prema djeci postaje još jedan kanal za napredovanje društva i novi kriterij moralnog razvoja. Upravo je to vrijeme plodno tlo za objavljivanje književnih tekstova koji će pred lice javnosti iznijeti svu surovost života djece u ruskom društvu i prekinuti putanju jednog modela djetinjstva koji se već pola stoljeća uglavljivao sve dublje u percepciju ruskog čovjeka.

2.1. Pojava djetinjstva u ruskoj književnosti

Pojavu djetinjstva u ruskoj književnosti vežemo uz objavu prvog dijela Tolstojeve trilogije, u kojoj dječak Nikolaj Irtenjev pripovijeda o svome životu, o svojoj svakodnevici, navikama, brigama, o ljudima koji ga okružuju i načinu života. Upravo je taj opis djetinjstva postao modelom percepcije djetinjstva cijele zemlje – ne samo djetinjstvo kakvo bi trebalo biti, već djetinjstvo koje jest. Zanimljivo je, dakle, istaknuti kako ranije ova tema nije bila zastupljena u ruskoj književnosti, svakako ne na način da dijete progovara o svojem odrastanju i životu, a nakon što ju je Tolstoj otvorio, pojavljuju se niz drugih djela slične tematike, što upućuje na snažan Tolstojev utjecaj na književne tendencije toga vremena. O kakvom je djetinjstvu riječ?

Wachtel analizirajući ovaj tekst uočava više mitova sastavnica koje zajedno tvore mit o sretnom djetinjstvu. To su, primjerice, mit o imanju, mit o savršenoj majci, mit o očinskoj figuri, mit o prijateljskom svijetu služinčadi, mit o dadilji, mit o zadovoljnom seljaku. Na Tolstoja će se nastaviti brojni autori, a neka od djela koja nastaju neposredno nakon objave njegove trilogije su *Djetinjstvo Bagrova-unuka* Sergeja Timofejeviča Aksakova (*Detskie gody Bagrova-vnuka*, 1858.) i *Moja obitelj* Aleksandra Ivanoviča Levitova (*Moja sem'ja*, 1863.). Nakon mnoštva djela koja su s Tolstojevim modelom djetinjstva komunicirala tako da su obrađivala istu temu, na jednak način interpretirala djetinjstva, koristila isti jezik, pa čak i uključivala citate iz Tolstoja, ili su se suprotstavljala tom modelu predstavljajući iznimke od pravila, najznačajnija je svakako bila pojava trilogije Maksima Gorkoga. Naime, ne samo da je predstavljala uvid u život dječaka čije djetinjstvo odstupa od zadanog modela, već je

pokazivala sasvim drugačiji koncept življenja ruskog djeteta. Oštrim napadom na Tolstojev model djetinjstva, koristeći istu formu Gorki uspijeva kreirati alternativni model ruskog djetinjstva – model koji, prema Wachtelu, također doseže razinu mita (149).

Oba su autora koristeći formu pseudoautobiografije ispričovijedala život djeteta koje raste u Rusiji i napisala kapitalna, ali dijametralno suprotna djela o djetinjstvu. Čitajući uočavamo kako se u oba teksta izmijenjuju dva glasa, glas dječaka i glas odrasla čovjeka. Pripovijedač ustvari progovara kroz vizuru sebe iz prošlosti, pri čemu se i sam mijenja ovisno o tome o kojem periodu svoga djetinjstva, odrastanja ili mladosti progovara, tj. uspostavlja vremensku distancu od sebe o kojemu piše i sebe koji piše. Ponudivši novo viđenje djetinjstva, Gorki kreira drugačiju klimu za pisanje o djetinjstvu, a Marina Balina uočava kako se nakon izlaska trilogije Gorkoga pisanje o djetinjstvu moglo okarakterizirati kao balansiranje između dvaju dominantnih modela: antidjetinjstva i sretnog, sretnog vremena plemićkog djetinjstva (262).

2.2. Autobiografski diskurs djetinjstva

S obzirom na važnost autobiografije i pseudoautobiografije u istraživanju djetinjstva, valja posegnuti i za značenjem tih pojmova. Definirati autobiografiju, obuhvatiti je riječju kao što je „žanr“ ili pojmom „književna vrsta“ prilično je nezahvalno. S obzirom da suvremeni teoretičari izbjegavaju tako kategorizirati autobiografiju, što upućuje na to da nema jedinstvenog tumačenja tog pojma, čini se primjerenim uputiti na nekoliko važnih određenja ili imenovanja autobiografije. Naime, definicijom u kojoj stoji kako je autobiografija „djelo u kojem se opisuje vlastita osoba i pripovijeda vlastiti život“ daje se osnovno značenje pojma, no Milivoj Solar u nastavku upozorava kako autobiografija ima mnoštvo pojavnih oblika, što je i razlog tome da se sve rjeđe među suvremenim teoretičarima označava kao „književna vrsta“, već ju se radije naziva terminima poput *autobiografski diskurs* ili *autobiografska proza* (2006, 29). Andrijana Kos Lajtman upućuje na još pridjevskih oblika na koje nailazimo u suvremenoj teorijskoj produkciji, kao što su, na primjer, *autobiografska kvaliteta* (Paul Jay), *autobiografska figura* (Paul De Man), *autobiografska aktivnost* (Avram Fleischman), čime se ne iscrpljuje ovaj niz nazivlja. Za daljnje korištenje u ovom radu odabran je termin *autobiografski diskurs* koji Kos Lajtman preuzima od Mirne Velčić ističući kako je riječ o diskursu koji „sam po sebi plijeni zanimljivošću problemskih pitanja i tema koje se nužno uz

njega vezuju: individualno iskustvo, unutrašnji život pojedinca, osobni identitet, odnos osobne i društvene povijesti, svakodnevnica, kao i niz drugih“ (26).

Upravo činjenica da autobiografski diskurs djetinjstva predstavlja jedan od kanala za razumijevanje odnosa osobne i društvene povijesti bila je jedan od okidača da se kroz vizuru djetinjstva pokuša razumjeti društveni kaos na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće u Rusiji. U promišljanju mjesta djeteta u novom poretku koji je bitno izmijenio političku i društvenu strukturu, kao i moralne kriterije koji su predstavljali temelj funkcioniranja društva, književnost može poslužiti kao putokaz, a autobiografija koja „pretpostavlja da se vlastiti život shvaća i opisuje kao određena smisljena cjelina“ zanimljiva je i korisna jer „istodobno ovisi o vladajućim konvencijama opisivanja i pripovijedanja“, kao i o „individualnim osobinama njezina autora, i o shvaćanjima njegova doba, i o žanrovskim konvencijama načina na koji je napisana“ (Solar 2006, 30). Kos Lajtman podsjeća da je „sve do sredine 20. stoljeća proučavanje autobiografije potpuno zanemareno“, no da se od druge polovine stoljeća naglo razvija i postaje „jednim od najzanimljivijih i najaktualnijih književno-teorijskih pitanja“ (20).

Naposljetku, čini se važnim istaknuti koje su posebnosti autobiografije u ruskom kontekstu u odnosu na zapadnoeuropski. Može se poći od pretpostavke da je autobiografija hibridna, da se pojavljuje u različitim formama te da s obzirom na karakteristike, kao što je, primjerice, nacionalnost književnosti, ima svoje osobitosti. Adrijana Vidić podsjeća kako se u Rusiji na pojmovnoj razini izbjegavalo nazivlje *autobiografija* te kako je češće promatrana u svojoj dokumentarnoj, odnosno memoarskoj vrijednosti. Međutim, „onaj tip individualizirane ispovijesti koja je u Zapadnoj Europi smatrana autobiografijom, u Rusiji [je] postojao u specifičnim oblicima“ kao što je *pseudoautobiografija* (8) koju karakterizira kombiniranje neposrednosti autobiografije s kreativnom slobodom romana (Wachtel 15). Wachtel navodi da je pseudoautobiografija „rad baziran na autobiografiji, koji imitira autobiografiju u svemu, osim u jednome: autor i pripovjedač nisu ista osoba“ (16), a s njim je suglasna i Vidić koja navodi da, premda je „riječ o romanesknim djelima, ti se tekstovi tematski i strukturno – usredotočenošću na sazrijevanje ličnosti i razvoj identiteta – uklapaju u konvencije autobiografije kao žanra“ (8).

Ekstremna hibridnost tih tekstova mnogo je više mučila teoretičare koji su nastojali povući jasnu granicu između autobiografije i *autobiographie romancée*, nego same autore, pa John McNair navodi kako je Tolstoj na Njekrasovljevo odbijanje izvornog naslova i na predloženi alternativni naslov „Povijest moga djetinjstva“ protestirao izjavom da nikoga neće

zanimati povijest njegovog djetinjstva. Međutim, istovremeno je u dnevniku ostavio zapise u kojima se na *Djetinjstvo* poziva kao na povijest vlastitog djetinjstva. McNair zaključuje da je riječ o

očitom protuslovlju fikcionalne naravi mnogih ispriповijedanih činjenica, ali i o implicitnom prepoznavanju činjenice da kao imaginativni autobiograf može i jedno i drugo: da piše o vlastitom djetinjstvu i o djetinjstvu kao takvom, da nanovo oživi prošlost i da je nadmaši, da nanovo stvori dječji svijet i tumači ga u svjetlu odraslog shvaćanja, da uskrsne iskustvo i u njemu prepozna istinu koja mu daje značenje, da iznova pronade vlastito jastvo i prosuđuje ga, da donosi opće zaključke na temelju pojedinačnih slučajeva, ukratko, da prekuje život u smisleno pripovijedanje. Upravo u otkriću ovih mnogostrukih prilika i u osobitom karakteru njihova imaginativnog pokušaja da sirovom materijalu života nametnu koherentnost fikcije trebamo potražiti razloge osobitog uspjeha ove i drugih ruskih imaginativnih autobiografija o djetinjstvu i razloge posebnog mjesta koje zauzimaju u ruskoj književnoj tradiciji kao cjelini. (48-49)

2.3. Mitologiziranje djetinjstva: od Tolstoja do Gorkog

Kako je jedna pseudoautobiografija prerasla književni imaginarij i što je bilo presudno za dugi opstanak tog mita na dominantnoj poziciji u književnosti? Solar piše kako se mit ne može objasniti samo na jednoj razini pristupa jer se „jednom javlja kao oblik, a drugi put kao nešto bezoblično; jednom samo kao priča, a drugi put kao način mišljenja; jednom kao izmišljotina, a drugi put kao temeljna istina“ (2008, 18). Drugim riječima, ono što je jednom zapisano ima moć i potencijal postati temeljnom istinom, modelom, danošću. Na tom tragu možemo promišljati putanju mita o sretnom djetinjstvu: pojavljuje se kao priča koja prerasta u istinu i prerasta književni imaginarij tvoreći kasnije osnovu brojnih napisanih autobiografija ruskih pisaca, a u samoj književnosti dominira sve do pojave jednako snažnog alternativnog mita. Solar navodi kako se mit ima mogućnost proširiti „na nešto poput oblika spoznaje, načina mišljenja pa i onoga što danas zovemo pogled na svijet“ i upravo nam je ta dimenzija definicije korisna u promišljanju mita o sretnom djetinjstvu (18). Zanima nas kako se temeljem jednog djela o djetinjstvu počinje formirati cjelokupna slika djetinjstva u društvu. U promišljanju dugotrajnog zadržavanja Tolstojeve interpretacije djetinjstva u ruskoj

književnosti i kulturi Wachtel podsjeća na dijalog Trockoga s Tolstojem u kojemu ukazuju da „tema ili ideja koja je prvi put izražena u književnom djelu prestaje biti tek književni problem i postaje sociokulturni mit“ (1). Na tragu te tvrdnje možemo otpočeti proces razumijevanja veličine i važnosti Tolstojeve predodžbe djetinjstva, kao i razloge dugog zadržavanja toga mita u ruskoj književnosti i sveopćeg utjecaja na žanr autobiografije te doživljaj djeteta u ruskom društvu jer „[p]rije nego li je Tolstoj kreirao Nikolaja Irtenjeva, rusko dijete bilo je lišeno vlastita glasa; bilo je književno nijemo, ponekad ga se vidjelo, ali nikad čulo“ (Wachtel 3).

„Sretno, sretno nepovratno doba djetinjstva! Kako da ne voliš, ne gajiš uspomene na njega. Te uspomene osvježuju, uzdižu moju dušu i služe kao vrelo najljepših naslada“, piše Tolstoj (1975, 49). Uzme li se u obzir činjenica da slabi vladavina aristokracije i njihova načina življenja, razumljiva je i njihova snažna želja za očuvanjem onoga što bi moglo nestati. Stoga se može zaključiti da je opis djetinjstva kao nepovratnog sretnog doba „shvaćen kao način da se očuva sve istinski vrijedno očuvanja u Rusiji, uoči revolucije koja će preobraziti zemlju“ (Wachtel 92). Ne čudi onda kako upravo takav prikaz djetinjstva, u kojemu dječak progovara o vlastitu životu koristeći iznimno bogate opise života plemićke obitelji na imanju nailazi na plodno tlo iz kojega će kao iz korijena kroz nadolazeća desetljeća izrasti mit o sretnom ruskom djetinjstvu. Dječakovo djetinjstvo u okruženju služinčadi, učitelja, guvernanti, dadilja i visokog staleža postaje polazištem promišljanja, procjenjivanja i shvaćanja djetinjstva toga vremena. Tolstoj ga prikazuje kao zlatno doba, kao vrhunac nečijeg života i ono „dominira u ruskoj autobiografskoj koncepciji sve do 20. stoljeća“ (Wachtel 45-46).

Odrastanje Nikolaja Irtenjeva, dakle, postaje mit tek onda kad ga nadolazeća djela uzimaju kao referentnu točku, odnosno kada drugi autori opisujući svoje djetinjstvo nude veoma slične interpretacije djetinjstva. Biraju iste događaje o kojima će pisati, njihove majke odveć nalikuju jedna na drugu, njihov se način govorenja gotovo i ne razlikuje, a u nekim slučajevima odabiru čak i kronološki slijed događaja kakav je izabrao Tolstoj. Upravo su oni koji su se nastavili na Tolstoja i počeli pisati o svojim djetinjstvima po uzoru na zadani model, zaslužni za postepeno mitologiziranje, a kasnije vidimo i kanonizaciju ovakvog djetinjstva u književnosti i izvan nje. Niz plemićkih sljedbenika naposljetku biva prekinut pojavom trilogije Gorkog. Wachtel piše:

Iako je trilogija bazirana na materijalu iz njegova života, jasno je htio prikazati iskustvo ruskog čovjeka. To je bilo izuzetno teško zbog snage plemićkog modela djetinjstva u ruskoj tradiciji. Mitovi o djetinjstvu koji su bili formirani i kanonizirani tijekom prethodnih šezdeset godina bili su toliko utkani i općenito prihvaćeni da su mogli biti dovedeni u pitanje samo cjelovitim dubinskim „napadom“. Iz toga se razloga Gorki tako očito odlučio orijentirati protiv Tolstojeve trilogije (148).

Uočavamo kako književni dijalog Tolstoja i Gorkog prati smjenu ideologija u društvu. Balina piše: „Sretno, sretno vrijeme ruskog plemićkog dječaka u Tolstojevom *Djetinjstvu* zamijenjeno je u tekstu Gorkog prisjećanjima o boli, gubitku i ponajviše, socijalnoj nepravdi koja je dominirala u svijetu autora prikraćenog za privilegije koje je imalo dijete iz više klase“ (249). Tolstoj trilogijom (p)održava tradicionalne vrijednosti odumirućeg sloja društva, a Gorki snažno napadajući takvu sliku djetinjstva napada i te vrijednosti, te možemo prepoznati njegovo stremljenje idealu socijalizma. Naime, ukazujući na sliku netradicionalne obitelji, odrastanja siročeta u bijedi i neimaštini gradske sredine, Gorki upoznaje društvo s dječakom bez roditelja koji je prepušten najčešće sam sebi ili širem društvu, lišen obiteljske udobnosti i sigurnosti. Unosi i temu zanemarivanja i nasilja nad djecom i umjesto da prepričava, uspijeva pokazati život siročeta – žrtve društvene nepravde. Balina tvrdi kako u „iskustvu djetinjstva Aljoše Pješкова, autobiografskog *ja* Gorkog, izostaje svaka vrsta podrške unutar obitelji ili izvan nje. U pripovijedanju Gorkog, mračno siromašno djetinjstvo zamijenilo je kanonsku mitologiju sretnog plemićkog djetinjstva, koje je uključivalo, primjerice, mit o savršenoj majci, mit o imanju, mit o prijateljskom svijetu sluga (249).

Važno je uočiti kako se u *Djetinjstvu* Gorkog eksplicitno izriče da se ne radi o pisanju o izoliranom individualnom slučaju, već da se prikazuje suština življenja ili čak preživljavanja ruskih ljudi i to ne samo u prošlosti, već i u sadašnjosti. Iz takve se tvrdnje daje iščitati tendencija da se pokaže da život toga djeteta nije tek iznimka koja potvrđuje pravilo.

Kad sada oživljavam prošlost, ponekad mi je i samome teško vjerovati da je sve bilo onako kako je bilo, pa bih htio ponešto osporiti, odbaciti – suviše je bio ispunjen surovošću tamni život „maloumnog soja“. Ali, istina je iznad sažaljenja, i svakako ja ovo ne pričam o sebi, već o skućenom, zagušljivom krugu strašnih dojmova u kojem je živio – pa i dandanas živi – prosti ruski čovjek. (Gorki 1977, 17)

Za razliku od Tolstoja, očito je da ovaj autor nije odlučio pisati o djetinjstvu kao zlatnom dobu, o dobu nevinosti i bezbrižnosti te da se uspomena na djetinjstvo ne vraća iz razloga

što mu predstavljaju „vrela najljepših naslada“, već kako bi ga na neki način odvojio od sebe i pokazao surovost života brojne ruske djece koja su živjela na društvenim marginama.

Balina navodi da Gorki u autobiografiji tvrdi kako je „vrlo rano naučio da se osoba oblikuje kroz otpor okolini“ (251). Taj se otpor osjeća kroz *Djetinjstvo* u raznim trenucima, primjerice kroz otpor djedovim pravilima ili u kreativnosti u procesu učenja kako čitati i pisati. Autorica naglašava kako su upravo komponente kao što su oslanjanje na samoga sebe i otpor postale osnovne crte pripovijesti o djetinjstvima u sovjetskom periodu, kada je tema siročadi često zastupljena, odnosno koja je proslavljena u sovjetskoj književnosti zbog „uspješne zamjene tradicionalne obitelji modelom surogat obitelji kolektiva“ (251).

Prema Catrioni Kelly, Ivan Sikorsky piše kako se „normalno djetinjstvo ne sastoji samo od stalnog intelektualnog napredovanja već i od veselosti, radosti življenja, ljubavi prema igri, žive pokretljivosti i nezavisnosti uma“ (40). Međutim, čitajući *Djetinjstvo* Gorkog upoznajemo dječaka lišenog radosti i slobode, koji je sve neslobode svjestan i nerijetko izražava misli o životu s tugom: „Bilo je mnogo interesantnog u kući, mnogo zabavnog, ali me je od vremena na vrijeme morila neizreciva tuga kao da sam se sav nalivao nečim teškim i dugo sam živio kao u dubokoj mračnoj jami izgubivši vid, sluh, i sve osjećaje – kao da sam bio slijep i polumrtav“ (Gorki 1977, 96). Prikazujući tako snažne slike patnje ruskog dječaka, Gorki stvara prostor za suočavanje s tematikom patnje djeteta, odnosno omogućuje da se vidi ono što je dotad u književnosti bilo nevidljivo.

3. Koroljenko i nove tendencije u književnosti

Narodnjaštvo je kao ideja proželo književni rad brojnih pisaca među kojima je i V. G. Koroljenko. Rođen je 1853. u Žitomiru u Ukrajini, a prvu pripovijetku „Epizode iz života 'tragača', („Èpizody iz žizni 'iskatelja',,) objavio u časopisu *Novosti* 1878. godine. Godine 1885. seli u Njižnji Novgorod, grad u kojemu kasnije živi i stvara Gorki, te iste godine objavljuje pripovijetke „Makarov san,, („Son Makara“), „U zločestom društvu“ („V durnom obščestve“), koja kasnije u izmijenjenom izdanju mijenja naslov u „Djeca podzemlja“ („Deti podzemel'a“), „Šuma šumi“ („Les šumit“) i brojne druge priče koje nakon objava u časopisima objedinjuje u knjigu *Ogledi i pripovijetke (Očerki i rasskazy, 1886.)* (Bykova 228). Time započinje desetljeće u kojemu autor najintenzivnije stvara i objavljuje, odnosno vrijeme „procvjeta njegova stvaralaštva“ (Kudrjašov 110). U pregledima ruske književnosti o stvaralaštvu Koroljenka pišu kako su u pravilu sve njegove priče izgrađene na osnovi onoga što je osobno proživio ili vidio, a da se zaključiti kako je u njihovom središtu uvijek čovjek kojega nisu slomili (111). U ruskoj književnoj kritici nerijetko nailazimo na osvrte na njegov život i rad, koji često naglašavaju kako autor, unatoč pisanju o nepravdi, bijedi, siromaštvu i patnji (čime se niz tema kojima se bavio nikako ne iscrpljuje), ne podliježe estetizaciji patnje. Naime, Koroljenko se jasno suprotstavljao korištenju toga postupka i sugerirao je kako istinski umjetničko djelo mora ujediniti dva motiva: „jasno i cjelovito predstaviti neku pojavu – ako je ta pojava patnja, onda patnju“ te „svojim djelom u duši čitatelja izazvati sućut a ne patnju, zdravo stremljenje pomoći oboljelome a ne bolest, bodrost i snagu a ne slabost“ (Kaminskij 80). Kaminskij navodi i da „Koroljenko kao pisac-humanist nove formacije pokušava skicirati mogućnost čovjeka da savlada tragične okolnosti“ te kako u svojim djelima uvijek teži estetičkoj koncepciji optimistične tragedije, što ide u prilog ranije spomenutom protivljenju estetizaciji patnje (99).

Period njegova stvaralaštva koji je najznačajniji u kontekstu proučavanja teme nesretnog djeteta jest period za vrijeme kojeg živi u Njižnjem Novgorodu (1885. – 1896.), kad je objavljena i za analizu odabrana pripovijetka. Naime, Kudrjašov ističe kako u njegovim radovima tog perioda „veliko mjesto zauzimaju pitanja općeg svjetonazora, pitanja filozofije i estetike“ na koja je pokušavao odgovoriti pišući o čovjeku iz naroda (110). Upravo to traganje za novim putem koje je rezultiralo pojavom ideje narodnjaštva može se okarakterizirati kao vrijeme u kojemu se suvremenost poimala kao smjesa „nacionalne prošlosti i budućnosti“, a

to je bilo svojstveno ne samo Koroljenku, već i „cjelokupnoj kulturi druge polovine 19. stoljeća i u manjoj ili većoj mjeri izrazilo se u umjetničkom stvaralaštvu cijelog niza pisaca i pjesnika toga vremena” (110). Gorki će ovaj period kasnije nazvati Koroljenkovljevom dobom (Kaminskij 81). Pisati o stvarnosti svakodnevnog ruskog čovjeka za Koroljenka je značilo pisati o svim onim dotad manje vidljivim ljudima u književnosti, uključujući nesretnu djecu, odnosno onu koja nisu proživjela djetinjstvo o kojemu se do tada moglo čitati, jer je djetinjstvo dotada predstavljalo „književni topos koji pripada gotovo isključivo aristokraciji“ (Wachtel 2011, 148). Važno je istaknuti kako se opća društvena kriza nije samo odrazila u Koroljenkovljevom stvaralaštvu, već je autor „na sve načine stremio književnim radom preobraziti stvarnost, usmjeriti tijek razvitka ka novim pozitivnim formama”, te nadu u ulogu književnosti nije gubio čak ni osamdesetih godina kada je i sama književnost bila u krizi. Osnovni razlog takve situacije Koroljenko je vidio „u brzim promjenama uvjeta življenja, koji su doveli do gubitka duhovnih i svjetonazorskih ideala” (Kudrjašov 113). Poput brojnih drugih pisaca toga vremena Koroljenko nerijetko piše o nepravdi i stradanju, a građu crpi „s dalekih periferija mnogonacionalne ruske imperije“ i, kako piše Flaker, „uvodi u književnost ljude sa životnog dna“ (87), s krajnjim ciljem postizanja promjena. Upravo se na takvu novelistiku kasnije oslanja Gorki, čije je „prve nastupe u književnosti Koroljenko i kao urednik časopisa i osobnim savjetima pomagao“ (Flaker 97). Naime, ranije spomenuta nenaklonjenost Koroljenka postupcima estetizacije patnje, jedna je od karakteristika koje, čini se, možemo prepoznati i u stvaralaštvu Gorkog. Upravo u svojoj pseudoautobiografskoj trilogiji, osim što oblikuje vlastiti unutrašnji svijet, Gorki niže „prizore iz ruskog života, tražeći u njemu ne samo zvjersku sredinu učmalosti i malograđanštine, nego nalazeći također humane kvalitete ljubavi prema čovjeku, osjećaja za umjetnost, oduševljenja u radu, snova o boljem životu, vjere u prevrat“ (Flaker 100). Konačno, veze Gorkoga i Koroljenka su višestruke; oba su autora doprinijela izmjeni društva baveći se revolucionarnom djelatnošću, svojim su književnim radom nastojala izmijeniti trenutno stanje u domovini, a njihovi su se životi isprepletali i na način da su određeni period živjeli su u istome gradu i crpili građu iz iste okoline i najnižih slojeva društva. Naposljetku, obojica su u književnom radu kreirala prostor za djecu s nesretnim djetinjstvom.

Pri analizi pripovijetke „Djeca podzemlja“ koja slijedi, cilj je ustanoviti kakvo djetinjstvo proživljavaju Vasja, Valek i Marusja, uočiti koje se karakteristike antidjetinjstva pojavljuju kod spomenutih likova, imajući na umu da su te karakteristike definirane upravo prema nesretnom djetinjstvu Alekseja Pješкова. Na taj način će se uspostaviti odnos između

ova dva književna teksta i potom pronaći razlozi zbog kojih se može tvrditi da su ta djeca lišena djetinjstva, što će ujedno potvrditi tezu da je dijete bez djetinjstva živjelo u ruskoj književnosti i prije pojave Pješкова. Kojim se, dakle, motivima opisuje nesretno djetinjstvo Pješкова, a koje prepoznamo u Koroljenkovljevoj pripovijetci?

3.1. Analiza pripovijetke „Djeca podzemlja“

Balina kao ključne komponente odrastanja Aljoše Pješкова izdvaja bol, gubitak i socijalnu nepravdu, kao i siromaštvo, zanemarivanje i zlostavljanje (249), dok Kelly kao glavne motive ističe „nemoć, teror i istinsko fizičko zlostavljanje“ (56). Navedenom nizu valja nadodati opoziciju na koju ukazuje Wachtel, primjerice, nasuprot odrastanju na bogatom seoskom imanju stoji odrastanje u gradskoj neimaštini, kao i veoma važan motiv siročeta koji će kasnije biti česta pojava u sovjetskoj književnosti. Uzmemo li navedene karakteristike kao sastavnice mita o nesretnom djetinjstvu, možemo ih izmjestiti i prepoznavati u novoj cjelini.

Koroljenko u svojoj pripovijetci predstavlja djecu iz dva različita svijeta, odnosno vrlo jasno daje uvid u dvije vrste djetinjstva. Dječak Vasja će biti predstavnik onoga svijeta u kojemu ne manjka materijalnog, ali izostaju ljubav i briga, dok će Valek i Marusja biti predstavnici svijeta djece beskućnika, siročadi koja živi na egzistencijalnom dnu, u podzemlju društva – doslovno i u prenesenom značenju. Vasjin otac je sudac, koji poslije suprugine smrti brine još i za kći Sonju. Protagonist pripovijeda iz prvog lica, a pripovijedanje započinje od trenutka kada mu je devet godina, rečenicom o majčinoj smrti koja se dogodila tri godine ranije. Odabir upravo takvoga početka nije slučajna. Naime, Wachtel podsjeća kako „smrt roditelja označava kraj djetinjstva u mnogim autobiografijama“, a za razliku od njih, Gorki odabire započeti djetinjstvo upravo motivom smrti oca (136). Kod Gorkog nalazimo: „Oprosti se s ocem, nikada ga više nećeš vidjeti; umro je goluban u nedoba, u nepravdi čas“ (2008, 5), a Koroljenkovljev Vasja započinje pripovijedanje riječima: „Mati mi je umrla, kad mi je bilo šest godina“ (Koroljenko 129). Odabir motiva smrti za početak pripovijedanja o djetinjstvu upadljiva je sličnost. U oba slučaja početak je mogao predstavljati bilo koji trenutak iz djetinjstva, ali odabir smrti roditelja je simptomatičan i već na početku sugerira da se ne radi o djetinjstvu o kakvom je pisao Tolstoj. Smrt nije kulminacija događanja, kraj djetinjstva ili prekretnica, već je od početka tu, odnosno patnja prožima već najranije djetinjstvo.

Dakle, primjećujemo već na samome početku kako će sastavni dio djetinjstava ovih dječaka biti obilježen gubitkom (roditelja) i boli, što su dvije karakteristike antidjetinjstva.

Predavši se sav svome jadu, otac kao da me je sasvim zanemario. Pokatkad bi pomilovao moju maljušnu sestricu i na svoj se način brinuo za nju, jer je bila nalik na majku. A ja rastao, kao divlje drveće u polju – nitko mi nije posvećivao neku posebnu pažnju, niti mi je tkogod uskraćivao moju slobodu (Koroljenko 129).

Vasja već na početku jasno govori o svom osjećaju unutar obitelji nakon smrti majke, o zapostavljenosti od strane oca i vlastitom položaju. Prisjećajući se najranijeg djetinjstva shvaća: „Već kao šestogodišnje dijete, iskusio sam sav užas osamljenosti“ (151). Aljoša Pješkov vrijeme nakon smrti oca i brata doživljava kao „mučnu bajku koju mi je ispričao dobri, ali nemilosrdno pravični genij“ (Gorki 1977, 17). U nastavku promišlja svoje upuštanje u pisanje o prošlosti i osjećaje koji se javljaju u vezi s dijeljenjem te istine, a upravo te misli idealan su pokazatelj posve proturječnog stajališta o pisanju o djetinjstvu u odnosu na Tolstojevo. Prisjetimo li se Tolstojeve misli o „sretnom, sretnom“ nepovratnom dobu djetinjstva, uviđamo da Gorki daje upravo suprotno viđenje:

Kad sada oživljam prošlost, ponekad mi je i samome teško vjerovati da je sve bilo onako kako je bilo, pa bih htio ponešto osporiti, odbaciti – suviše je bio ispunjen surovošću tamni život „maloumnog soja“. Ali, istina je iznad sažaljenja, i svakako ja ovo ne pričam o sebi, već o skućenom, zagušljivom krugu strašnih dojmova u kojem je živio – pa i dan danas živi – prosti ruski čovjek. (1977, 17)

Ovaj je dio važan i iz razloga što ta misao jasno govori da se ne radi o jedinstvenom slučaju, već o priči tipičnoj za mnoge ruske ljude.

Nadalje, osim eksplicitnog izražavanja osjećaja, dječaci nerijetko promišljaju svoje odnose s okolinom i zaključuju o slici koju o njima imaju bližnji. Vasja često razmišlja o odnosu s ocem, osjeća se bespomoćno i neshvaćeno te nastoji što manje vremena provoditi kod kuće, što upućuje na njegovu izolaciju i usamljenost unutar vlastite obitelji. Izjavljuje da „otkako je umrla moja majka, a očevo mrko lice postalo još više smrknuto, mene su veoma rijetko vidjeli kod kuće“ (Koroljenko 149). Sebe počinje doživljavati onako kako ga doživljava ponajprije otac, a onda i okolina: „Uopće svi su me zvali skitnicom, nevaljalcem i tako me često korili zbog različitih sklonosti, da sam, najzad, i sam bio zadojen uvjerenjem da sam zaista takav“ (150). Jedna od ključnih razlika između Vasje i Aljoše je ta da dok Vasja osjeća veću slobodu i sve više luta, djedov strogi odgoj Aljošu često zadržava unutar kuće, pri

čemu valja naglasiti da oba dječaka zapravo bivaju na svoj način izolirana. Aljoša opisuje kuću u kojoj živi ovako: „Djedovu kuću ispunjavala je vrela magija mržnje svih prema svima; ona je trovala odrasle, pa su čak i djeca uzimala živog učešća u njoj“ (Gorki 1977, 17). Značajnu razliku među dječacima predstavlja i to što je Aljoša u djedovoj kući bio izložen fizičkom nasilju, tu komponentu antidjetinjstva ne nalazimo kod Koroljenkovljevih likova. Jedan od prikaza nasilja koje je Aljoša godinama proživljavao uz djeda jest slučaj kada je obojao bijele stolnjake u djedovoj radnji, nakon čega je fizički kažnjen: „Djed pojuri za njom, obori je, ote me i ponese ka klupi. Ja sam se bacakao, u njegovim rukama, čupao mu riđu bradu, ujeo ga za prst. On je vikao iz svega glasa, pritiskivao me, i najzad bacio na klupu razbivši mi nos“, a u nastavku piše i da ga je djed „tako istukao da sam se onesvijestio i nekoliko dana bolovao“ (Gorki 1977, 28).

Niz sličnosti između djetinjstava Aljoše i Vasje čini i osjećaj da obitelji predstavljaju teret nakon smrti jednog od roditelja. Naime, nakon majčine smrti Vasja uočava i osjeća težinu vlastitog odnosa s ocem i nepremostivost prepreke koja stoji među njima. O ocu govori s čežnjom:

Osjećao je, da na mene ne može ničim utjecati, da nas dvojicu dijeli nepremostiv jaz. Odviše je volio nju, dok je bila živa, i u svojoj sreći nije primjećivao mene, a sada me je od njega dijelio težak jad. I jaz, što je bio između nas, malo pomalo postajao je sve širi i dublji. On je sve više uvjeravao sama sebe da sam ja – nevaljao, pokvaren dječarac, tvrda srca, sebičnjak, i spoznaja da me mora, ali ne može prihvatiti u ruke, da me mora voljeti, ali da za tu ljubav ne može naći kutića u svom srcu, još je većma povećavala njegovo neraspoloženje. I ja sam to osjećao. (Koroljenko 151)

Na sličan način Aljoša nakon očeve smrti primjećuje kako majci nije potreban i osjeća se kao teret. Obuzimaju ga osjećaji tuge i usamljenosti: „Zapamtio sam: majka – nije jaka; ona se kao i svi boji djeda. Ja joj smetam da ode od kuće u kojoj ne može živjeti. To je bilo veoma tužno. Uskoro je majka doista iščezla iz kuće“ (Gorki 1977, 29). Uz osjećaje zapostavljenosti, dječaci imaju dojam da predstavljaju teret u vlastitoj obitelji, koji onda rezultiraju osjećajem usamljenosti i depriviranosti, što je još jedna u nizu od karakteristika koje upućuju da se radi o antidjetinjstvu.

Život siročeta kao djeteta koje također doživljava gubitak i suočava se sa smrću roditelja, a time i nizom drugih nedaća koje predstavlja takvo odrastanje, svakako se može okarakterizirati kao antidjetinjstvo. To je još jedan u nizu zajedničkih motiva Koroljenka i

Gorkog. Aljoša će u maminom i bakinom razgovoru čuti kako baka izgovara: „Ne, ti ga ne voliš, nije ti žao siročeta!“ (Gorki 1977, 29). Dakle, još i za vrijeme majčina života Aljoša, ustvari ostaje siročetom, budući da ga majka napušta nakon očeve smrti. Nadalje, Pješkovu kasnije umire i majka, što će ga na kraju doista učiniti siročetom. Na kraju *Djetinjstva* Gorki piše: „Majka je umrla u augustu, u nedjelju oko podne“ (1977, 164). Dok je Tolstoj smrt majke doživio kao veliki šok i prekretnicu, te mu je taj događaj bio okidač za duboka promišljanja o životu, kod Aljoše je ta smrt došla kao još jedna smrt bližnjih u nizu. Nakon informacije o smrti majke, on dodaje: „Pošto prođe nekoliko dana poslije majčine sahrane, djed mi reče: E, Lekseju, ti – nisi medalja te ti na mome vratu – nema mjesta, nego idi u svijet među ljude. – I ja odoh među ljude.“ (1977, 164). Koroljenko motiv siročeta prikazuje u likovima Valeka i Marusje, djece beskućnika koji će postati Vasjini prijatelji, o kojima je brinuo Pan Tiburcij, kao i u samome liku Vasje koji, ma da ima živoga oca, vrijeme nakon smrti majke provodi upravo poput siročeta – lutajući ulicama i osjećajući se potpuno samim u vlastitom domu. U odnosu s njima, Vasja će sazrijeti upoznavajući drugačiji način života, još nesretnije sudbine dječaka koji mu je bio vršnjak i njegove male sestre koja je bila Sonjina uzrasta. Zbog njih će naposljetku doći u situaciju u kojoj će morati donositi odluke, razlikovati različite laži i moralno rasuđivati, što će ga na koncu dovesti i do pozitivnih promjena u odnosu s ocem. Koroljenko je u pripovijetci kreirao prostor za susret tih dvaju svjetova djetinjstva, s jedne strane Vasje i Sonje, djece iz dobrostojeće ugledne obitelji, s druge strane Valeka i Marusje – djece beskućnika, siročadi koja su suočena sa surovošću života u nesigurnosti, neimaštini i gladi. Pri tome su svi oni na svoj način lišeni djetinjstva.

Vasja upoznaje Valeka u starom dvorcu za koji je poznato kako su ga naselili ljudi sa samog dna društvene ljestvice koji žive u apsolutnom siromaštvu. Koroljenko ih vrlo slikovito opisuje: „No, stari, historijski jaz, koji je nekoć dijelio ponosni gospoštinski dvorac od malograđanske grkokatoličke kapelice, nije prestao ni poslije njihove smrti: njega su održavali u tim trulim truplima gmizavi crvi, koji su zaposjeli još nerazrušene kutiće podzemnih prostorija – podruma. Ovi grobljanski crvi umrlih zgrada bili su ljudi“ (Koroljenko 132). Pri opisu prvog susreta s Valekom najprije uočava da su vjerojatno vršnjaci te obraća pozornost na njegovu vanjštinu: „To je bio dječarac od nekih devet godina, viši od mene, mršav i tanahan kao trstika. Bio je u prljavoj košuljici, a ruke je držao u džepovima uskih i kratkih hlačica. Tamna kovrčasta kosa razbarušeno se spustila sve do crnih zamišljenih očiju“ (157). Promatrajući kasnije njegovu sestru Marusju uočava koliko se djevojčica, unatoč istom uzrastu, razlikuje od njegove sestre Sonje:

To je bilo blijedo, sićušno stvorenje, koje je podsjećalo na cvijetak, uzrastao bez sunčanog svjetla. Unatoč tome što je imala četiri godine, još nije umjela hodati te je nesigurno premještala svoje raskrivljene nožice; glavica joj se njhala na tankom vratu kao vjenčić kružnolistog zvončića; očice su joj pokadšto bile tako nedjetinje tužne, a smiješak me je tako podsjećao na moju majku pred smrt, kad je katkada sjedila kraj otvorena prozora, a vjetrić se poigravao njezinim svjetloplavim vlasima, da me je i samoga obuzimala tuga i suze mi navirale na oči. (161-162)

Vasja stvara snažne slike ranjivosti i bespomoćnosti djece beskućnika i pritom ne može povjerovati „da bi djeca mogla živjeti bez kuće“ (159). Ovdje se da uočiti kako se Vasja susreće sa socijalnom nepravdom i ona ga iznenađuje.

Iz tih primjera vidljive su sličnosti odrastanja nesretne djece, teški osjećaji koje su iskusili već od najranijeg djetinjstva, uključujući bol radi gubitka roditelja, samoću i osjećaj depriviranosti koji su potom uslijedili, kao i osjećaj nepravde – bilo one socijalne, kada govorimo o neimaštini i gladi u kojoj žive djeca beskućnici, ili generalno nepravde koja se odnosi na činjenicu da su lišeni osnovnih uvjeta za odrastanje – doma, ljubavi, sigurnosti.

U zaključku analize pripovijetke „Djeca podzemlja“ valja potvrditi da se i u tome tekstu pojavljuje većina karakteristika antidjetinjstva, a to su prisutnost boli, gubitak (roditelja), osjećaj usamljenosti i izoliranosti unutar vlastite obitelji, zanemarenost, kao i socijalne nepravde koja se očituje u bijedi i neimaštini, koja rezultira i izolacijom od ostatka društva. Kroz likove Vasje, Valeka i Marusje čitatelj dobiva uvid u dotad nevidljive sudbine djece koja su lišena onakva djetinjstva kakvo se – prema dominantnom prikazu u književnosti – smatralo tipičnim za rusku djecu. Utoliko možemo tvrditi da je, unatoč prikazivanju ovakvih sudbina, mit o sretnom djetinjstvu opstajao kao primjer pravila, dok su ovakvi tekstovi smatrani tek iznimkama koje odstupaju od modela. Stoga posežem za Wachtelovim objašnjenjem da se iznimna snaga plemićkog modela djetinjstva, čiji su se mitovi, formirani i kanonizirani tijekom šezdeset godina toliko utvrdili i općenito prihvatili, mogla dovesti u pitanje tek cjelovitim napadom kakav je doista bio tek pristup Gorkoga (148).

S obzirom na uočene sličnosti djetinjstava koje je prikazao Koroljenko pišući o djeci iz podzemlja, onome koje je Gorki opisao ili radije – pokazao u svojoj pseudoautobiografiji, zaključujem kako je moguće i ovu pripovijetku kategorizirati kao tekst o antidjetinjstvu. Odgovor na pitanje o tome zašto Koroljenkovljeva pripovijetka ostaje dio niza književnih tekstova koji nisu bili dovoljno snažni da u pitanje dovedu ukorijenjeni mit o sretnom

djetinjstvu po svoj prilici leži u strukturnoj različitosti tekstova. Naime, kako se sam mit kanonizirao na način da je iz teksta pisanog na razmeđu fikcije i zbilje prerastao u model na kojem je nastajala ne samo nova književnost, već i nefikcionalni autobiografski tekstovi, čini se da je za izmjenu percepcije ili rušenje tog mita bilo potrebno pristupiti mu tako da ga se podvrgne nekoj vrsti parodiranja. Gorki je stoga napisao upravo pseudoautobiografsku trilogiju, prvom dijelu dao je isti naslov kao i Tolstoj i odabrao takav kronološki slijed pripovijedanja i izbor događaja koji je neodoljivo podsjećao na Tolstojev. Koroljenko u suštini doista donosi sudbine nesretne djece, međutim sama književna vrsta za koju se odlučuje jest fikcija, te bez obzira na činjenicu da je njegovu književnost prožimao niz autobiografskih crtica te da je priče crpio iz naroda i vlastite okoline, pišući pripovijetku on ne postiže efekt kakav će postići Gorki napisavši pseudoautobiografiju.

Nadalje, bez obzira na činjenicu da ova pripovijetka nije bila tekst koji će postojeći mit dovesti u pitanje, može se reći da je svakako činila značajan dio niza onih djela koja su polako slabila Tolstojev utjecaj upućujući na još jednu dimenziju ruskog društva te da je krećući se na tom književnom tragu Gorki trideset godina kasnije postigao željeni efekt. Ne treba zanemariti činjenicu da su se Gorki i Koroljenko poznavali, te da je Koroljenko kao stariji, već afirmirani pisac čitao Gorkoga, poticao ga i savjetovao, a da je Gorki ustvari kao pisac sazrijevao i čitajući Koroljenkovljevu književnost. Iz navedenoga proizlazi moje stajalište kako ove tekstove treba promatrati kao dvije karike jednoga lanca reakcija, odnosno slijed u kojemu *Djetinjstvo* Gorkoga predstavlja kulminaciju i prekid s plemićkom tradicijom, dok je Koroljenkovljeva pripovijetka svakako važan i nezanemariv korak u tom slijedu.

Daljnje promišljanje ove tematike moglo bi ići kako u smjeru proučavanja tekstova ove tematike iz perioda koji je ovdje obrađivan, tako i u smjeru analiziranja tekstova koji su se pojavljivali kasnije. Zaključujem i da djetinjstvo, čija je percepcija podložna promjenama kroz vrijeme, ostaje temom koja se neiscrpno može istraživati te koja može biti korisna u shvaćanju svjetonazora i kulture različitih društava.

4. Zaključak

Ciljevi ovoga rada bili su proučavanje uloge djetinjstva u ruskoj književnosti i društvu na prijelazu 19. u 20. stoljeće s pretpostavkom da su ključni trenutci za percepciju djetinjstva bili oni objave Tolstojeva *Djetinjstva* 1852. i *Djetinjstva* Gorkog 1913. godine. Na tom se tragu utvrđuje uloga Koroljenkovljeve pripovijetke „Djeca podzemlja“ u shvaćanju djetinjstva u književnosti i društvu. Koncept rada realiziran je kroz nekoliko koraka.

U prvome je poglavlju predstavljena slika društva i političke situacije s ciljem razumijevanja ideja i okolnosti u kojima se razvija književnost. U ovome je dijelu ukazano na važnost ideje narodnjaštva u razvoju književnosti s obzirom na svojevrsnu izgubljenost ruskoga društva u kojemu se tada dubinski mijenja cjelokupna društvena struktura. Važno je bilo utvrditi o kakvoj se ideji radi s obzirom na to da su mnogi pisci i u književnosti pokušali postići ono što su narodnjaci pokušavali u društvu – okrenuti se humanizaciji, uputiti na nepravde kako bi se dokinule, ukazati na patnju ruskoga čovjeka kako bi se naposljetku okončala.

Potom je uslijedio dio o autobiografskom diskursu djetinjstva, kojemu je svrha bila uputiti na hibridnost pojma autobiografije te posebnosti toga žanra u ruskom kontekstu s obzirom da su polazišni tekstovi Tolstoja i Gorkoga pseudoautobiografski. Na tome tragu dolazimo do objašnjenja koje određuje i zaključak ovoga rada, a to je da upravo odabir forme pseudoautobiografije, odnosno pozicioniranje teksta na razmeđu zbilje i fikcije, bilo odlučujuće za domet tih djela, kako unutar tako i izvan književnoga diskursa.

U završnom dijelu fokus je na književnom radu V. G. Koroljenka kao značajnoga prozaista prijelaznog perioda u ruskoj književnosti, te na novim tendencijama u književnosti. Taj je autor kako književnim tako i društvenim radom, nastojao iznjedriti nove svjetonazorske vrijednosti i stati na kraj društvenim nepravdama, a u fokusu je bio period njegova stvaralaštva za vrijeme života u Njižnjem Novogorodu tijekom kojega autor objavljuje analiziranu pripovijetku.

Na kraju je analizirana Koroljenkovljeva pripovijetka „Djeca podzemlja“. Ukazivanjem na pojavnost motiva kojima se definira antidjetinjstvo nastojalo se pokazati da je riječ o tekstu koji ima značajnu ulogu u izmjeni percepcije o tipičnom ruskom djetinjstvu jer u književnost uvodi likove djece s teškim životnim sudbinama čija se djetinjstva uvelike razlikuju od dotadašnjih prikaza života djece. Premda je Wachtel tek *Djetinjstvo* Gorkoga iz 1913. nazvao

antidjetinjstvom, ovaj je rad pokazao da antidjetinjstvo u ruskoj književnosti nalazimo već 1886. u Koroljenkovljevoj pripovijetci, ali unatoč sličnosti između proza Koroljenka i Gorkog, ukorijenjenom je Tolstojevom mitu prijetnju mogla predstavljati tek korijenska preinaka – strukturna, žanrovska i sadržajna. Međutim, ova pripovijetka nesumnjivo predstavlja važan materijal u proučavanju djetinjstva u ruskoj književnosti i vrijedan je doprinos autora koji je zadirući ispod površine pred rusko društvo izveo lica dotad nevidljive djece.

5. Bibliografija

Izvori:

Gor'kij, Maksim. *Detstvo*. *Internet biblioteka Alekseja Komarova*. Web. 27. 9. 2019. <<https://ilibrary.ru/text/1539/index.html>>.

Gorki, Maksim. *Djetinjstvo*. Preveo Iso Velikanović. Zagreb: Europapress holding, 2008.

Gorki, Maksim. *Djetinjstvo*. Preveo Dragutin Rosandić. Zagreb: Školska knjiga, 1977.

Koroljenko, V. G. *Pripovijesti*. Preveo Ljubomir Jesih. Zagreb: Novo pokoljenje, 1951.

Korolenko, V. G. „Deti podzemel'ja“. LibreBook. Web. 1. 8. 2019. <https://librebook.me/deti_podzemelia/vol1/1>.

Tolstoj, L. N. *Detstvo*. *Internet biblioteka Alekseja Komarova*. Web. 27. 8. 2019. <<https://ilibrary.ru/text/1179/index.html>>.

Tolstoj, L. N. *Djetinjstvo, dječastvo, mladost*. Preveo Malik Mulić. Zagreb: Matica hrvatska, 1975.

Literatura:

Balina, Marina. „Troubled Lives: The Legacy of Childhood in Soviet Literature“. *The Slavic and East European Journal* 49.2 (2005): 249-265. *JSTOR*. Web. 1. 9. 2019. <<http://www.jstor.org/stable/20058262>>.

Bykova, N. G. „Literatura: Spravočnik škol'nika“. Moskva: Filologičeskoe obščestvo Slovo, 1995.

Flaker, Aleksandar. *Ruska književnost*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1986.

Kaminskij, V. I. „Romantika poiskov v tvorčestve V. G. Korolenko (k voprosu o svoeobrazii realizma 'perekhodnogo vremeni')„. *Russkaja literatura* 4 (1967): 79-99. *BiblioRossica*. Web. 1. 9. 2019. <<http://www.bibliorossica.com/book.html?currBookId=11277>>.

Kelly, Catriona. *Children's World: Grownning Up in Russia, 1890-1991*. New Haven & London: Yale University Press, 2007.

Kudrjašov, I. V. „Osobennosti hudožestvenogo soznanija V. G. Korolenko v 1885 – 1896-h godah“. *Izvestija VGPU* 2 (2007): 109-113. *KiberLeninka*. Web. 10. 10. 2019.

- <<https://cyberleninka.ru/article/n/osobnosti-hudozhestvennogo-soznaniya-v-g-Koroljenko-v-1885-1896-h-godah>>.
- Malia, Martin. *The Soviet Tragedy: A History of Socialism in Russia, 1917-1991*. New York: The Free Press, 1994.
- McNair, John (2001). „Childhood and the Quest for Self: Nikolai Garin-Mikhailovsky and the Uses of Autobiography“. *New Zealand Slavonic Journal* (2001): 49-60. *JSTOR*. Web. 1. 9. 2019. <<https://www.jstor.org/stable/40922065>>.
- Solar, Milivoj. *Rječnik književnoga nazivlja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2006.
- Solar, Milivoj. *Edipova braća i sinovi*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2008.
- Vidić, Adrijana. *Ruska ženska autobiografija: osobno i javno*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Zavod za znanost o književnosti, 2016.
- Wachtel, Andrew Baruch. *The Battle for Childhood: Creation of the Russian Myth*. Stanford: Stanford University Press, 1990.
- Walkerdine, Valerie. „Developmental psychology and the study of childhood“. *An Introduction to Childhood Studies*. Ur. Mary Jane Kehily. New York: Open University, 2009. 112-123.
- Žukockij, V. D., F. P. Furman. „Narodničestvo ruskoj intelligencii i kul'tury“. *Filosofija i obščestvo* 3 (2004): 156-175. *KiberLeninka*. Web. 30. 8. 2019. <<https://cyberleninka.ru/article/n/narodnichestvo-russkoy-intelligentsii-i-kulturny>>.

Sažetak

DJETINJSTVO U RUSKOJ KNJIŽEVNOSTI: NA RAZMEĐU DVAJU MITOVA

Rad se bavi tematikom djetinjstva u ruskoj književnosti na prijelazu 19. u 20. stoljeće. Uz pretpostavku da su *Djetinjstvo* Lava Nikolajeviča Tolstoja i *Djetinjstvo* Maksima Gorkog imali najveći utjecaj na percepciju djetinjstva u ruskom društvu, ta se dva naslova uzimaju kao polazište za analizu. U fokusu je vrijeme između objavljivanja tih dvaju pseudoautobiografija. Naime, pripovijetka „Djeca podzemlja” Viktora Galaktionoviča Koroljenka koja se ovdje posebno analizira objavljena je trideset godina nakon izlaska teksta na kojemu je izgrađen mit o sretnom djetinjstvu i trideset godina prije objave teksta koji će taj mit dovesti u pitanje. Kako bi se razumjele tendencije u književnosti i mjesto koje djetinjstvo zauzima u književnosti i društvu, u radu se daje uvod u društveno-političku situaciju u kojoj tada važnu ulogu ima ideja narodnjaštva.

Ključne riječi: mit, djetinjstvo, L. N. Tolstoj, M. Gorki, narodnjaštvo, V. G. Koroljenko

Abstract

CHILDHOOD IN THE RUSSIAN LITERATURE: BETWEEN TWO MYTHS

The topic of this work is childhood in Russian literature at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. Assuming that both L. N. Tolstoy's and Maxim Gorky's *Childhood* had the greatest impact on perception of childhood in Russian society, these two works are taken as the starting point of the analysis. The focus is on the period between the publications of these two pseudo-autobiographies. Namely, a story written by V. G. Korolenko entitled „Children of the Underground“ was published thirty years after the publication of the work that was the basis for the creation of the myth of happy childhood, and thirty years before publication of the work that managed to challenge that myth. In order to understand literary tendencies of that period and the role that childhood had in literature and society, this work starts with an introduction concerning societal and political situation, in which the idea of populism (*narodnichestvo*) plays an important role.

Keywords: myth, childhood, L. N. Tolstoy, M. Gorky, populism, V. G. Korolenko

Резюме

ДЕТСТВО В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ – МЕЖДУ ДВУМЯ МИФАМИ

Тема настоящей дипломной работы – образ детства в русской литературе конца 19 и начала 20 веков. Считая, что «Детство» Л. Н. Толстого и «Детство» М. Горького оказали самое сильное влияние на восприятие детства в русском обществе, эти произведения представляют собой исходную точку в анализе. В фокусе внимания в исследовании находится период между публикациями этих двух псевдоавтобиографий, а именно повесть «Дети подземелья» В. Г. Короленко, которая опубликована через тридцать лет после выхода текста, на котором построен миф о счастливом детстве, и на тридцать лет раньше, чем текст, который поставил под угрозу существование этого мифа. Чтобы понять тенденции в литературе того времени и место, которое занимало детство в литературе и обществе, работа начинается с введения в тогдашнюю общественно-политическую ситуацию, когда идея народничества играла важную роль.

Ключевые слова: миф, детство, Л. Н. Толстой, М. Горький, народничество, В. Г. Короленко.